

SZÖKŐKŰT

Első éve voltam akkor színész, vidéken, egy alföldi parasztvárosban. Rögtön Akadémia után kerültem oda, tele iröcskölő lelkesedéssel, olyan magamutogató vágygal, hogy a kabátjuknál fogtam meg az embereket és szavaltam nekik, az utcán, meg huzatos kapuajkában. Az alföldi polgárok bólogatva hallgattak, azzal a türelemmel, amelyhez makacs aszályok idején edződtek.

A Színiakadémiát végignyomorogtam. Apám kis tisztviselő volt az egyik minisztériumban, olyan kis tisztviselő, hogy a többiek magázták. Négy éven át takarékoskodtam, lendülettel és ötlettel, majdnem azt mondtam, pazarul és bőkezűen takarékoskodtam. Statisztálással, ösztöndíjjal végül is sikerült annyi ruhát összekoplamnom, amennyivel vidékre pályázhattam.

Hát most ott voltam a ruhatárammal, meg az Akadémián tanult klasszikus szerepeimmel és kommersz-vígjátékot játszottam, két próbára. De ezt se igen. Főképpen operettek mentek, ez is a primadonna miatt, akinek képei ott díszeltek mindenfelé a városban: virágkereskedésben, cukrászdában. A város, a maga álmos módján, rajongott Kláriért.

— Pesten lenne a helyem — tájékoztatott rögtön első nap, miután felmért és beleegyezőleg hátbaütött —, de ez a vacak csomó a hangszálamon! Már egyszer operáltak, de visszajött. Csak vidékre jó a hangom. Itt csak annyi kell, amennyi kitart, míg lejövök a lépcsőn, strucclegyezővel a kezemben, vagy amíg a bal egyről átjászom magam a jobb kettőre, énekelve.

Még ennyi se kellett! Elég volt Klári fiatalága, formái, csillámlo szökesége. Mert bár barnának született, becsületes hivatástudattal teste egész területén véghezvitte a primadonnai szökítéseket. Szakmai jelként hordta szökeségét, mint varrónő az összészúrkált ujjakat. De bármily buzgón végezte is az utánafestést, hajszálai tövében apró barna foltok tarkállottak, izgalmas pettyek! S az egész kis primadonnában volt valami izgalmas pettyesség — a szaga is! Klárinak színház- és spájzszaga volt, masztiksz- és kolbászszaga, fokhagymás szalonna- és mitsoukoszaga. Misi, a barátja hozta az ennivalókat szombatonként. Egy kis Tátra-koesin járt fel, óeska tragaeson, de az tele volt remek kajákkal. Szombat kivételével minden este ott vacsoráztam Klárinál. Teát főzött, aztán előszedte a két ablaktábla közül a spájzt, a sok jó húsfélét, sonkát, libasültet, s a törlőruhába göngyölt köménymagos házikenyeret. Ettünk és beszélgettünk. Arról, hogy a lefestő-krém rosszminőségű a városi drogériában, foltos lesz az ember bőre tőle, Pestről kellene hozatni, vagy kevertetni a patikában.

Remekül éreztem magam Klári spájza és dumái, pettyes haja és pettyes illatai között. Csak a szombat esték zavartak, a Misi estéi. A buf-

fótól kezdve az apaszínészig mindenki résztvevőn szorongatta a kezem, mikor beültem a Sasba és debrecenit rendeltem mustárral és tornával, mint aki halmazni akarja a keserű és csípős ízeket, s egy kis üveg barnasörrel ittam hozzá, minden szombaton ugyanazt, a szertartások következtetésével és kihívó egyhangúságával. Csak ezek a szombat esték zavartak meg az, hogy a szerep nem jött. A szerep, amiért vidékre szerződtem. Végre egy nap hivatott a diri.

— Bogárdikám, inog a szubvenciónk. Sekszpírt kell játszanunk. Nagy luftpauzát tartott. Értette a mókát az öreg.

Visszafogtam a lélekzetem. Ha most nem azt mondja, amire várok, nem veszek több lélekzetet. Inkább megfulladok! De azt mondta! Ki mondta! Rómeó!!

— Júliát Csepreghy játssza — tette hozzá óvatosan, s nagyokat szítt a szivarján. A vörös ügyvéd szí ilyen világos, dagadt szivarokat, az a hibbant irodalmár, aki állandóan azzal dicsekszik, hogy egyszer volt a városban egy „Nyugat“-est, s akkor nála szállt meg Babits Mihály. Már régen gyűrja a dirit, adja elő a Laodaméiát, Csepreghyvel a címszerepben...

Rómeót, játszhatom, Rómeót! a szubvenció Júlia sem oltotta tüzeimet. Micsoda túlzó, fékevesztett Rómeót csináltam ott, micsoda nagy-szerű Rómeót, huszonkétéves koromban! A próbákon nem győztek visszafogni! Vencel, a helyi lap szerkesztője hiába intett: „Vigyázz, Bogárdi, a tehetség megfékezett temperamentum... ugyanannyi hangsúly esik a megfékezettre, mint a temperamentumra!“ A diri előjátszott, ő rendezte a darabot. Minden utasítását azzal kezdte: „Mikor én játsztam Rómeót, huszonhétben, Szegeden...“ Az öreg már le se tudja vetni magát a pocakjától, lábai égnek kalimpálnak, csak pókhása szurkálta a földet!... Hahaha! Csak röhögtem rajtuk, röhögtem, lángoltam és tomboltam!

Edit ott volt a premieren. A bal proscéneumban ült, rókakeppje átvetve a páholy peremén, ő talpig feketében, mintha Párisban töltött éveit gyászolná. A férje a háttérben úgy festett, mint nálunk az apaszínész, ha diplomatát alakít, pedig csak borkereskedő.

— Csuda klassz voltál Bogárdikám — kszilofonozta Klári. Úgy ült mellém a banketten, olyan tüntető családiassággal, mintha az aranylakodalmunkat ünnepelnénk. Világos szopránja, az az „elöl, fent, magasán, kifelé“ operetthang pakfongosan szólt Edit olajos altja mellett. Edit egy végeérhetetlen Sekszpír-vitába keveredett a vörös ügyvéddel. Az ügyvéddel beszélt, de felém, de nekem! És hogyan! Micsoda tárgyi tudással, és milyen raffinált idézetekkel, milyen célzásokkal és egybevetésekkel, mintha egész életén át erre készült volna! Holott nem is kellett volna ekkora rakétázás, hogy egy süldő Rómeó elkáprázzon! Klári szőkesége máris bepiszkolódott, szerettem volna tollseprővel végigszánkázni a fején, leporolni! Hidrogénezett haja zörgött Edit kiömlött tussfeketesége mellett...

Mindennapos vendég lettem Editnél. A szokott vidéki úriházat vártam, azt a bizonyos bestseller-lakást, feljavítva néhány képpel, mint ahogyan a bestsellerekbe is raknak bizonyos műveltségi elemeket. De Editéknél valami értelmetlen, ádáz fényűzést kaptam: óriási hallt, körbefutó erkéllyel, belső lépcsővel, és a hall közepén váratlanul egy szökő-

kutat! Szökőkút, állandóan csobogó vízzel, egy városban, ahol nem volt kanalizáció, s ahol még a főspánnál is vödör állt a végében, hogy mindenki leöblíthesse maga után, ha a motor megint bedöglene. Mi volt a szökőkúthoz képest Nyárádyék virtusa, ahol víz hijján borban mosakodtunk? Ez a szökőkút, ez döntötte el a sorsomat! Ez a támadó pompa, amelynek színjátzó fényein át közönségesnek láttam az eddigi nagy falászatokat, a disznótoros vacsorákat... Editék csak teát adtak, habkönnyű sós süteményeket, pelyheket, pengevékonyoságú ostyákat, vicceket. Az evés csak konvenció volt náluk, a teázás csak egy fajtája a társadalmi érintkezésnek.

Egyszerre beleszerettem Editbe, s csak annál inkább, hogy nem is értettem egészen, hogy csak távlatokat nyitott, de követni nem tudtam... valami elérhetetlent tapintottam benne s nem mertem hinni az újjhegyeimnek...

Edit mindig a jövőmről beszélt, csak a jövőmről, a jelenemről alig, s ha mégis, milyen kritikusan! Hogy sokat kell nőnöm, tanulnom. Hát igyekeztem nőni, tanulni. Könyveket kaptam tőle, Aristotelest és Hamburgi dramaturgiát, Diderot-t és mindenféle művészettörténeteket.

De ez izzóan szellemi korszakomban csakhamar kétségbeesítően éhezni kezdtem. Mert nemcsak Klárral szakítottam, hanem a vacsoráival is. Úsztam az ákontókban, minden hitelemet kimerítettem. Az egész társulatnak tartoztam már. És most az is lehetetlenné vált, hogy odamenjek a vörös ügyvédhez, vagy a patikushoz: — Öregem, hívj meg ebédre, — vagy — Apuskám, le vagyok égve, adj kölesön, mert úgy néztek rám, mintha pusztá alibiből kérnék. Mint egy ragálytjelző piroscédula tapadt rám Editék penetráns gazdagsága.

És Editnek virág kellett. Szegfűt vittem neki, egy szál szegfűt csak, de mindennap és télen! Holott már a virágkereskedés se hitelezett, hiába esőköltam öklendező undorral a tulajdonosnő krizantémzagú kezeit! Éheztem és fogytam, de Edit mindebből semmit sem vett észre. Néha körül szerettem volna járni őt, mint mikor először voltam moziban, kisgyerekkoromban, s a vászon mögé akartam kerülni, hogy megkeressem a filmszínészek vastagságát. Editet is ilyen kétdimenziósnek láttam: csak szellem és szerelem... Nem látja, hogy fogyok, nem érdekl, miből élek, mit eszem, miből hozom a szegfűket neki?... hozzá a pénz már csak átszűrten jut, inas és szökőkút alakjában?... Most már nem a szökőkút csodáltam, hanem az inast irigyeltem, amiért a kamra nyitva van előtte, s ehét rogyásig, zsíroskenyeret, sóval-paprikával... Csak nem adnak a személyzetnek is rostonsült halat ebédre, mint nekem? halat és salátákat?

Másfél napja nem ettem egy falatot sem, mikor Edit megüzente, hogy eljön hozzám.

Egészen belebutultam.

Nem is értettem a dolgot.

Akkor már régen nem is hívtam, nem is kértem, nem is ostromoltam. Az csak kezdetben volt. Kezdetben nehezen bírtam a dupla aszkézist, az éhezésen kívül ezt a másikat is. S már-már visszavágytam Klári túlfűtött kis szobájába, izzó ágyába. Habár Klári túlon túl rutinos volt a szerelemben, néha úgy éreztem, áriázik, mint az operaénekesnők, s az ária végén majd meghajtja magát, merev felsőtesttel, kezét mellére szo-

rítva. De olykor elfelejtkezett magáról, s a technikája mellé szerétt, mint ahogy szerencés pillanataiban sikerült a hangszálcsofója mellé énekelnie, s ilyenkor hangja és szerelme telten és szárnyasan zengett, egy egész kis zenekar erejével és harmóniájával... De Edit megértette velem, milyen lealacsonyító, majdnem becstelen volt szerepem Klári mellett... egyszerre csunyának és értelmetlennek láttam addigi életemet, s már csak Edittől vártam megváltást, megtisztulást, felemelkedést... szinte spiritualizálódtam ebben a tiszta szerelemben, s már nem is boszszankodtam, mikor a buffó hátbavágott: „hogyan van, hogyan van, Absztinenciád?“ ... És ha e szellemi szerelmet olykor meg is zavarták olyan csókok, amely után az egész testem fájt, Editet csak még jobban tiszteltem, hiszen gondolni sem mertem arra, hogy talán a diplomatakülsőjű borkereskedő-férjjel töltött esték edzik oly ellenállóvá a mélyebb testi kísértésekkel szemben...

S most mégis eljön...

Rettenetes lámpalázat kaptam.

Mennyit bámultam akadémista koromban a belvárosi csemegések kirakatait! Csak álltam Kovács E. M. előtt és düleddtre néztem a szemem a kirakati ingyenségeken és tökmagot ropogtattam mellé, a zsebemből. És most itt vagyok a betört kirakatüveg előtt. Nem, nem betört. Kinyílt. Magától nyílt ki. És itt állok előtte és nem tudom, nem sértődik-e meg a kaviár, ha kanállal eszem és vajjon illik-e az ananászt egyszerűen marokra fogni?

Edit kiszámíthatatlan. Úgy él a kisvárosban, mint egy átutazó, akinek vízumnehézségek miatt hosszabb időt kell töltenie egy ellenséges és kellemetlen országban. Hosszabb időt — de átmeneti időt. Átmenetileg élt a városban, mintegy tíz éve már, átmenetileg és indignálódva, elválasztva magát a várostól szökökúttal és könyvekkel, inassal és kottákkal. Néha behívta magához gyerekei francia kisasszonyát és elbeszélgetett vele Párisról, azokról az időkről, mikor még ő is ott élt a Szajna balpartján és festeni tanult... Ilyenkor megsímogatta a gyerekeit, két szép kislányt, fekete, dugóhúzó loknikkal... Sétáinkból bebetértünk az Onódy cukrászdába, egy-egy tálca süteményt vitt haza esténkint a gyerekeinek, rózsaszínű, drapp és barna süteményeket... szerettem volna ott lenni a esiszolt-lakk gyerekszobában, leülni a filecel bevont parkettre, s versenyt enni a gyerekekkel. De nekem a csomagot kellett vinnem, óvatossá, hogy össze ne törjenek a sütemények, és védenem a magam igazát a „Le paradoxe sur le comédien“-nel szemben, szenvedélyesen, s csak annál szenvedélyesebben, hogy a gyomrom néha árulón közbekorgott, amit Edit tapintatosan nem vett észre, csak úgy, mint ahogy a klaszszikus darabokban a „félre“ instrukciójú beszéd alatt a színpad összes többi szereplő merő tapintatból megsiketülnek...

Hát most idesétál az ananász.

Egész délután gargarizáltam. Félttem, böjtszagú lesz a szám, másfél napja nem ettem, s most jön Edit, az ő hullámcsavaros csókjaival...

Belenéztem a tükörbe. „Senki sem azonos látszatainak pontos összegével“ — jutott eszembe Edit számtalan idézeteinek egyike... Még szerencse, mert látszataim pontos összege szerint egy megőrült festőművész önarképével voltam most azonos, melyet közvetlenül öngyilkossága előtt festhetett... A hetek óta tartó éhezés, a másfélnapos teljes

kopplálás, a meglepetés, a lámpaláz... Levettem magam a díványra, a hasamra, párnát nyomtam a gyomrom alá, ne fájjon úgy... kifütyülnek... a sűgő a helyén van?... Prém bácsi, az elejét hangosan adja fel!...

Milyen egyszerű volt minden Klárral... milyen házias... húsleves jóasszony módra...

— Bogárdikám, te már nem szeretsz — mondta tegnap, mikor megfogott a kiskapuban — én tudom... de legalább vacsoráznj járj hozzám... rémes, milyen sovány vagy... tudom, Editet szereted... de én megelégszem a dublózi hellyel... nem akarok csillag lenni nálad, főfőcsillag... csak rezervesillag... ha a másik bereked a ragyogásban... — csuklotta felém s üdvözült mosollyal bőgni kezdett.

Editnek tetszeni fog ez a rezervesillag dolog. Ma elmondom neki. A multkor is egészen lázbajött, mikor elmeséltem, hogy Klári radirgumi szeretne lenni.

— Micsoda? — kérdezte izgatottan.

— Radirgumi. Azt mondta, tárgy szeretne lenni, kis tárgy, amit zsebre lehet tenni. Radirgumi. Betenném a zsebembe a morzsák, papírlapok és lejárt villamosjegyek közé...

Klári már csak szöveg, amellyel a sikeremet egyengetem... És csakugyan, én egyengetem a sikeremet? Edit megnézett a Romeóban, jól megnézett, megtávcsovezett a proscéneumból, s ezzel az én dolgom már el is dönt. Rámhurkolta az óperenciás gazdagságát, exotikus műveltségét, s én elkábultva, akár a hasam felvágattam volna...

Amit most éreztem, minden inkább volt, mint vágy... De ahogy Edit belépett a szobámba, minden megváltozott. Elmúlt az éhség, el a félelem, a harag, — egy más égitest vonzásába kerültem... nem a nap világított többé, hanem Edit... minden ferde lett körülöttem, minden eltolódott... mindennek ő lett a középpontja... és egyszerre igent mondtam arra, akarok-e fejest ugrani a világűrbe vele...

Eddig csak Klári slágereken edzett székszeppiljén éltem, hivatászerű temperamentumán, fináléra dolgozó izgalmán, — most végre megismertem a valódi, a mélyhűtéses szenvedélyt is...

S mikor búcsúzott, már tökéletesen eláztam a megrendüléstől, s szólni sem tudtam, csak esóoltam a kezét, mely távoli lett ismét, hogy immár nem egy meztelen kar folytatásaként feküdt előttem, hanem perzsakabát ujjából bujt elő... S elyengülve borultam karesú bokái elé, melyek csuklónak is beillettek volna kevésbé igényes nőnek...

De mikor visszaöttem az ajtótól, megsédültem. Meg kellett kapaszkodnom az asztalban. S ott egyszerre megláttam egy csomagot. Egy tálcá süteményt az Onódy cukrászdából. Edit vehette a gyerekeinek a szokásos esti adagot.

Az éhség úgy tört rám, hirtelen, mint egy szélroham a nyitvafelejtett ajtón át. Nem bírtam kibogozni a csomag zsinórját. Eltépní sem volt erőm. Behasítottam — hasítottam? — betörtem a papírt és téptem, markoltam ki a süteményeket alóla. Az elsőt úgy roppantottam derékon, hogy kibugygyant a krémje, épp hogy alá bírtam tartani a kezem. Az ujjaimról, tenyeremről nyaltam a krémet, a habot. Nem is ettem — ittam a süteményeket, a csokoládékúpokat, eperkrémes fánkokat, habrollókat... gyűlöltem most a két szép kislányt, a dugóhúzás lóknikkal... tömtem magamba a süteménye-

ket, faltam, kapkodva és mohón, és köpködtem a papírt, amit a sietségben a süteménnyel együtt a számba tömtem, krákoztam és köhögtem, mert cigány-útra ment a falat és bögttem, elkínzottan és mégis felszabadulva, hogy végre eszem, eszem! másfél napi koplalás után! Hajam belelógott a krémekbe, ragacsos lett, ázott, mint a széna többnapos eső után, könnyem-taknyom belefolyt az indiánerekbe, köpködtem, köhögtem, bögttem és faltam...

Egyszerre felnéztem. Edit állt az ajtóban. A csomagért jöhetett vizsgálta. Állt és engem nézett.

A tekintetét aztán felhasználtam egy O'Neill darabban. Nagy sikerem volt vele. Minden kritikus külön megemlékezett róla.

De ez már Pesten volt, két esztendővel később.

PALOTAI ERZSI

A PÁRDUK

*Elszunnyad a fák iszonyú,
örök, növényi hallgatása.
Miért próbálsz, hamis tanu,
velük dőlni az éjszakába?
Szivárog a csontok beszéde
a sejtjeiden át meg át:
az egyedüllét dzsungelében
tedd mellettem a vallomást!*

*A harapásra nőttem én,
a szenvedély mint a gép munkál,
éhezve tagjaiba tép,
s te könnyelműn magamra hagynál?
Ó, annak aki mindig éhes,
a világ konc és újra konc
s ha falatjától bajsza véres,
lehet-e bűnben része, mondd?*

*Az álmodók ápolt, kerek
udvarában, akár a párdúc,
éber szemmel lépegetek
's tudom, hízik a lakomához
a csorda, kövérül a vágya
s már nem övé, ha álmodott,
mert azt a párdúc sohse bánja:
neki csak hús, mit enni fog.*

*Mint sűrű gallyat tördelem
előlem az emberiséget:
így lesz másoknak fürtelem,
ami nekem szabadság, élet —
ablakokból a vérszopóra
kiáltoznak s puska után,
míg zsákmányért jár törve-zúzva
dúvad-talpain a magány.*

*Hát tedd az egyetlen, amit
tehetsz, a tested odadobva
annak, ki a hús jajjait
döngő egekig harsogtatja,
hisz csonttá: emlékké soványodsz,
ha nem gömbölyödöl velem,
de él és növekszik a párdúc,
míg csak morzsa a szerelem.*

RÁBA GYÖRGY